

Fundusze Europejskie
dla Rozwoju Społecznego

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

AKADEMICKA
PORADNIA
PSYCHOLOGICZNA
UJW

PRACA AKADEMICKA ZE STUDENTAMI Z MUTYZMEM WYBIÓRCZYM

REKOMENDACJE DYDAKTYCZNE

Wprowadzenie

Mutyzm wybiórczy (*selective mutism*) to zaburzenie lękowe sklasyfikowane w ICD-11 w grupie zaburzeń lękowych i związanych ze strachem (Anxiety and fear-related disorders) oraz w DSM-5 w kategorii *Anxiety Disorders*. Objawia się trwałą, sytuacyjnie uwarunkowaną niemożnością mówienia w określonych kontekstach społecznych, w których oczekuje się komunikacji werbalnej (np. podczas zajęć akademickich, kolokwiiów, prezentacji), przy jednoczesnym zachowaniu pełnej zdolności do mówienia w innych sytuacjach (np. w domu, w kontaktach z bliskimi).

Nie jest to wyraz braku motywacji, nieśmiałości ani deficytu językowego, lecz reakcja lękowa o charakterze automatycznym, związana z wysokim poziomem napięcia emocjonalnego i lęku przed oceną społeczną. Osoby z mutyzmem wybiórczym zachowują prawidłowy rozwój poznawczy i językowy, rozumieją polecenia i potrafią komunikować się w sposób niewerbalny lub pisemny.

W kontekście akademickim mutyzm wybiórczy może manifestować się m.in. niemożnością odpowiedzi ustnych, trudnościami w uczestnictwie w dyskusjach czy brakiem możliwości prezentowania treści przed grupą, mimo że student doskonale zna materiał. Nacisk na wypowiedzi ustne, nagłe wywoływanie lub interpretowanie milczenia jako braku zaangażowania mogą prowadzić do eskalacji lęku i wtórnego unikania sytuacji społecznych. Z tego powodu kluczowe w pracy dydaktycznej jest zapewnienie bezpiecznego, akceptującego środowiska i umożliwienie alternatywnych form komunikacji oraz oceny osiągnięć studenta.

I. Ogólne zasady pracy ze studentami z mutyzmem wybiórczym

Praca dydaktyczna ze studentami z mutyzmem wybiórczym wymaga stosowania zasad pedagogiki inkluzyjnej oraz dostosowania procesu kształcenia do indywidualnych możliwości komunikacyjnych osób z zaburzeniami lękowymi. Celem działań nauczyciela akademickiego nie jest obniżenie wymagań dydaktycznych, lecz zapewnienie równych warunków dostępu do procesu kształcenia oraz rzetelnej oceny osiągnięć edukacyjnych, niezależnie od ograniczeń wynikających z zaburzenia.

1. Przewidywalność i transparentność zasad

Stołość i przewidywalność wymagań akademickich pełnią funkcję regulacyjną wobec lęku sytuacyjnego, który stanowi centralny mechanizm mutyzmu wybiórczego (*Shipon-Blum, 2020*). Jasne określenie form zaliczenia, zasad oceniania oraz alternatywnych sposobów aktywności dydaktycznej powinno nastąpić na początku semestru i być konsekwentnie utrzymywane. Wszelkie zmiany organizacyjne należy komunikować z odpowiednim wyprzedzeniem, gdyż nieprzewidywalność i presja sytuacyjna stanowią czynniki nasilające objawy (*Johnson, Wintgens, 2016*).

2. Równorzędność alternatywnych form komunikacji

W kontekście akademickim kluczowe jest uznanie, że niemożność komunikacji ustnej ma charakter sytuacyjny i nie wpływa na poziom kompetencji merytorycznych studenta (*Krysanski, 2003*). W związku z tym dopuszczalne są alternatywne formy wypowiedzi — pisemne, elektroniczne lub nagrane — które pozwalają studentowi zaprezentować wiedzę bez konieczności narażania się na reakcję lękową. Takie rozwiązania są zgodne z zasadą równoważności efektów kształcenia i nie stanowią przywileju, lecz dostosowanie proceduralne (*Cline & Baldwin, 2004*).

3. Indywidualny plan dostosowań dydaktycznych

Dostosowanie form zaliczeń i metod komunikacji powinno być ujęte w formalnym Indywidualnym Planie Dostosowań (IPD) opracowanym we współpracy z Pełnomocnikiem ds. Osób z Niepełnosprawnościami. Dokument ten stanowi element polityki dostępności Uczelni, określając

zakres i formy wsparcia wynikające z diagnozy oraz potrzeb funkcjonalnych studenta. Formalizacja ustaleń zapewnia przejrzystość, chroni poufność danych i wspiera spójność działań między dydaktykiem a administracją (Porębska, 2022).

4. Minimalizacja presji komunikacyjnej

Mutyzm wybiórczy jest zaburzeniem lękowym, w którym wymóg spontanicznej komunikacji ustnej może prowadzić do fizjologicznej blokady mowy (Steinhausen, Juzi, 1996). W związku z tym wskazane jest unikanie praktyk dydaktycznych opartych na bezpośrednim wywoływaniu studenta do odpowiedzi czy ocenianiu aktywności ustnej bez możliwości alternatywy. Ułatwienie przygotowania się do wypowiedzi i zapewnienie bezpiecznych warunków ekspresji wspiera proces readaptacji komunikacyjnej bez presji ekspozycji społecznej (Shipon-Blum, 2020).

5. Neutralność i dyskrecja w komunikacji

Zasada poufności informacji o stanie zdrowia psychicznego studenta ma charakter prawny i etyczny. W relacjach akademickich należy zachować neutralność językową, unikać odniesień do diagnozy oraz interpretowania zachowania studenta w kategoriach emocjonalnych czy osobowościowych (Johnson, Wintgens, 2016). Komunikacja powinna dotyczyć wyłącznie kwestii dydaktycznych i organizacyjnych, a nie klinicznych. Neutralny, profesjonalny ton kontaktu redukuje ryzyko stygmatyzacji i utrwala poczucie bezpieczeństwa.

6. Dostosowania w zakresie zaliczeń i egzaminów

Weryfikacja wiedzy powinna opierać się na treści merytorycznej, a nie na formie komunikacji. W uzasadnionych przypadkach należy rozważyć egzamin pisemny zamiast ustnego, wydłużony czas pracy, możliwość realizacji zadań projektowych lub egzamin indywidualny w warunkach redukujących stres. Takie dostosowania są zgodne z zasadą równości szans w edukacji i nie naruszają standardów akademickich (Porębska, 2022; WHO, 2022).

7. Współpraca z uczelnianymi strukturami wsparcia

Efektywne wsparcie studentów z mutyzmem wybiórczym wymaga współpracy między wykładowcami, Pełnomocnikiem ds. Osób z Niepełnosprawnościami, Akademicką Poradnią Psychologiczną oraz innymi specjalistami. Koordynacja działań umożliwia spójne stosowanie dostosowań i zapobiega fragmentarycznemu, reaktywnemu podejściu. Model współpracy interdyscyplinarnej jest zgodny z zasadami polityki inkluzywnej i uniwersalnego projektowania edukacji (Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami, 2006; Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami).

Uwagi metodyczne dla kadry akademickiej

Wdrażanie dostosowań dydaktycznych dla studentów z mutyzmem wybiórczym nie narusza zasad rzetelności akademickiej, lecz stanowi przejaw realizacji zasady równych szans edukacyjnych i zgodności z obowiązującymi przepisami dotyczącymi dostępności i przeciwdziałania dyskryminacji. W literaturze podkreśla się, że środowisko akademickie, które umożliwia bezpieczne i alternatywne formy ekspresji, wspiera proces społecznej readaptacji osób z zaburzeniami lękowymi oraz poprawia jakość kształcenia dla całej populacji studentów (Shipon-Blum, 2020; Porębska, 2022).

II. Praca na różnych typach zajęć akademickich

Mutyzm wybiórczy manifestuje się w sposób zróżnicowany w zależności od kontekstu społecznego i stopnia ekspozycji komunikacyjnej. Dlatego dostosowanie metod dydaktycznych powinno

uwzględniać charakter zajęć – od dużych wykładów po zajęcia kameralne, projekty zespołowe i egzaminy. Podstawową zasadą jest umożliwienie studentowi aktywnego udziału w procesie kształcenia bez konieczności narażania go na bezpośredni lękowy przymus komunikacyjny (*Johnson & Wintgens, 2016*).

1. Wykłady

Na wykładach, gdzie dominuje forma przekazu jednostronnego, studenci z mutyzmem wybiórczym zazwyczaj funkcjonują bez większych trudności poznawczych. Zalecane jest jednak zapewnienie dostępu do materiałów dydaktycznych (np. slajdów, konspektów) w formie elektronicznej, co pozwala ograniczyć stres wynikający z konieczności zadawania pytań na forum. W przypadku konieczności komunikacji ze studentem (np. w ramach dyskusji lub konsultacji) preferowane są formy pisemne — wiadomości e-mail, tablet, telefon, platformy uczelniane lub komunikatory edukacyjne. Takie rozwiązania zwiększają komfort psychiczny i podtrzymują kontakt dydaktyczny bez presji mówienia (*Krysanski, 2003*).

2. Ćwiczenia i laboratoria

Zajęcia o charakterze interaktywnym mogą stanowić dla osób z mutyzmem wybiórczym szczególne wyzwanie z uwagi na konieczność częstszej wymiany komunikacyjnej. Prowadzący powinien w miarę możliwości:

- umożliwić studentowi wykonywanie zadań indywidualnych lub w parach, zamiast wystąpień publicznych,
- dopuszczać komunikację pisemną w trakcie zajęć (np. notatki, komentarze, odpowiedzi przekazywane w formie pisemnej),
- ograniczać wymóg spontanicznej wypowiedzi ustnej, szczególnie przy całej grupie.

Warto także umożliwić studentowi wcześniejsze zapoznanie się z planem zajęć oraz zakresem aktywności wymagających udziału słownego. Przewidywalność działań i jasna struktura redukują poziom lęku sytuacyjnego (*Shipon-Blum, 2020*).

W przypadku zajęć laboratoryjnych, gdzie wymagana jest współpraca zespołowa, rekomenduje się dobranie partnera lub małej grupy, z którą student ma neutralny lub bezpieczny kontakt społeczny. W literaturze wskazuje się, że ograniczenie ekspozycji społecznej sprzyja stopniowej readaptacji komunikacyjnej (*Cline, Baldwin, 2004*).

3. Konwersatoria i seminaria

Zajęcia konwersatoryjne wymagają szczególnej wrażliwości dydaktycznej. Wysoki poziom interaktywności i konieczność prezentowania poglądów publicznie stanowią dla osób z mutyzmem wybiórczym czynnik nasilający objawy. Zamiast wymogu udziału w dyskusji ustnej można dopuścić inne formy aktywności:

- przygotowanie pisemnych komentarzy do omawianych tekstów,
- przekazanie uwag e-mailem przed zajęciami,
- opracowanie krótkich notatek refleksyjnych po spotkaniu.

Utrzymanie równowagi oceny między aktywnością ustną a pisemną jest zgodne z zasadą sprawiedliwej weryfikacji efektów kształcenia (Porębska, 2022). Jeśli przewidziana jest prezentacja, warto umożliwić jej wcześniejsze nagranie lub przedstawienie w formie pisemnej syntezy, co pozwala studentowi zaprezentować przygotowanie merytoryczne bez ekspozycji społecznej.

4. Projekty i praca zespołowa

Praca projektowa może mieć korzystny wpływ na funkcjonowanie studentów z mutyzmem wybiórczym, jeśli zostanie odpowiednio zorganizowana. Kluczowe jest zapewnienie im możliwości realizacji zadań merytorycznych w ramach zespołu bez konieczności pełnienia funkcji reprezentacyjnych (np. prezentowania wyników na forum). W ramach współpracy grupowej warto jasno określić zakres obowiązków każdego członka zespołu i umożliwić komunikację w formie pisemnej (np. przez wspólne dokumenty, platformy projektowe). Tego rodzaju środowisko pracy sprzyja utrzymaniu równowagi między wymogami akademickimi a ograniczeniami wynikającymi z zaburzenia (Steinhausen & Juzi, 1996).

5. Zaliczenia i egzaminy

Egzaminy i zaliczenia stanowią sytuacje potencjalnie bardzo stresogenne dla osób z mutyzmem wybiórczym, dlatego kluczowe jest opracowanie form weryfikacji wiedzy, które minimalizują ekspozycję społeczną i presję komunikacyjną, a jednocześnie pozwalają ocenić faktyczne kompetencje merytoryczne studenta.

1. Zastąpienie tradycyjnego egzaminu ustnego alternatywnymi formami

- Egzaminy pisemne lub elektroniczne: standardowe testy, eseje, zadania analityczne lub rozwiązywanie problemów w formie dokumentu Word, PDF lub formularza online.
- Prezentacje nagrane w domu: student przygotowuje nagranie audio lub wideo, prezentując wiedzę w warunkach komfortowych, bez presji obecności publicznej.
- Projekty indywidualne: opracowanie raportu, case study, symulacji, programu komputerowego lub innej pracy projektowej odzwierciedlającej osiągnięcia merytoryczne.
- Portfolio kompetencyjne: dokumentacja wszystkich zrealizowanych zadań, projektów, ćwiczeń i refleksji, która pozwala ocenić wiedzę i umiejętności w sposób kompleksowy.

2. Minimalizacja stresu i lęku egzaminacyjnego

- Indywidualne warunki przeprowadzania egzaminów: mniejsza sala, brak obecności innych studentów, możliwość komunikacji wyłącznie w formie pisemnej lub elektronicznej.
- Przewidywalność egzaminu: dostarczenie studentowi szczegółowego harmonogramu, zakresu pytań i wymogów z wyprzedzeniem, co znacząco obniża poziom lęku.
- Wydłużony czas pracy: umożliwia ukończenie zadania w komfortowym tempie, uwzględniając potencjalne objawy lękowe.

3. Innowacyjne formy weryfikacji wiedzy

- Quizy i testy online z możliwością wielokrotnego podejścia: pozwalają studentowi wykazać wiedzę bez presji jednej sesji egzaminacyjnej.
- Interaktywne dokumenty współdzielone: np. arkusze Google, w których student stopniowo rozwija odpowiedzi, dokumentując proces myślowy i wnioski.
- Symulacje i scenariusze pisemne: student opisuje, jak rozwiązałby problem, podejmując decyzje krok po kroku.
- Prezentacja w formie rysunku, diagramu lub mapy myśli: alternatywa do wypowiedzi ustnej, pozwalająca ocenić rozumienie materiału.

4. Przygotowanie formalne i wsparcie instytucjonalne

- Sporządzenie Indywidualnego Planu Dostosowań (IPD), w którym określa się formy zaliczeń, czas, narzędzia i kanały komunikacji.
- Możliwość konsultacji z Pełnomocnikiem ds. Osób z Niepełnosprawnościami lub psychologiem Akademickiej Poradni Psychologicznej w celu weryfikacji komfortu i adekwatności ustalonych rozwiązań.
- Dokumentowanie ustaleń w formie pisemnej, aby zapewnić przejrzystość i jednolitość w podejściu dydaktycznym.

Głównym celem dostosowań egzaminacyjnych dla studentów z mutyzmem wybiórczym jest zapewnienie pełnej weryfikacji merytorycznych kompetencji bez wymogu mówienia w warunkach publicznych. Kreatywne, pisemne i elektroniczne formy zaliczeń pozwalają ocenić wiedzę, jednocześnie respektując ograniczenia komunikacyjne wynikające z zaburzenia lękowego. Takie rozwiązania są zgodne z zasadami dostępności, równości szans oraz inkluzywnej dydaktyki akademickiej (*Porębska, 2022; WHO, 2022; Shipon-Blum, 2020*).

5. Konsultacje i komunikacja indywidualna

Konsultacje akademickie powinny być dostępne w formie alternatywnej — pisemnej (e-mail, Teams) lub online z możliwością wyłączenia kamery i mikrofonu. Dla studentów z mutyzmem wybiórczym taka forma kontaktu stanowi bezpieczny kanał komunikacji i sprzyja rozwojowi relacji dydaktycznej. Wskazane jest, aby komunikacja była rzeczowa, przewidywalna i ograniczona do kwestii merytorycznych. Unikanie komentarzy dotyczących sposobu komunikacji czy milczenia zapobiega eskalacji lęku i wzmacnia poczucie podmiotowości studenta (*Johnson, Wintgens, 2016*).

Dostosowania na poszczególnych typach zajęć nie powinny być postrzegane jako obniżenie standardów akademickich, lecz jako element realizacji zasady uniwersalnego projektowania edukacji. Zapewnienie równych warunków uczestnictwa w procesie kształcenia jest nie tylko wymogiem prawnym (*Konwencja ONZ, 2006; Ustawa z 19 lipca 2019 r.*), lecz również przejawem wysokiej kultury akademickiej i etosu nauczania opartego na poszanowaniu różnorodności.

III. Źródła i literatura pomocowa dla wykładowców

Dobór literatury dotyczącej mutyzmu wybiórczego powinien obejmować zarówno prace kliniczne i psychologiczne, jak i opracowania z zakresu pedagogiki inkluzyjnej oraz organizacji wsparcia akademickiego. Wskazane poniżej źródła mogą stanowić podstawę do pogłębienia wiedzy oraz rozwijania kompetencji dydaktycznych w zakresie pracy z osobami z zaburzeniami lękowymi.

1. Publikacje naukowe i teoretyczne

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Podstawowa klasyfikacja zaburzeń psychicznych (DSM-5), w której mutyzm wybiórczy opisany jest jako zaburzenie lękowe. Stanowi źródło wiedzy o diagnostycznych kryteriach i mechanizmach lęku komunikacyjnego.
- World Health Organization. (2022). *International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11): 6B06 Selective Mutism*. Aktualna klasyfikacja WHO, zawierająca opis zaburzenia zgodnie z obowiązującymi standardami medycznymi. Istotna z punktu widzenia interpretacji klinicznej i formalnych podstaw adaptacji dydaktycznych.
- Steinhausen, H.-C., & Juzi, C. (1996). Elective mutism: An analysis of 100 cases. *Journal of the American Academy of Child, Adolescent Psychiatry*, 35(5), 606–614. Klasyczne badanie empiryczne ukazujące zróżnicowane uwarunkowania i przebieg mutyzmu wybiórczego. Pozwala lepiej zrozumieć jego wymiar psychologiczny i społeczny.
- Cline, T., & Baldwin, S. (2004). *Selective Mutism in Children: Multidisciplinary Perspectives*. London: Whurr Publishers. Praca o charakterze interdyscyplinarnym, obejmująca perspektywę psychologiczną, logopedyczną i edukacyjną. Wskazuje na znaczenie współpracy środowisk profesjonalnych w pracy z osobami dotkniętymi mutyzmem wybiórczym.
- Krysański, V. (2003). A practical guide to selective mutism. *Child and Adolescent Mental Health*, 8(4), 190–197. Artykuł naukowy o dużej wartości aplikacyjnej – zawiera przystępne omówienie mechanizmów lęku i propozycje wsparcia w środowisku edukacyjnym.
- Shipon-Blum, E. (2020). *Selective Mutism: Understanding and Treating a Complex Anxiety Disorder*. Jenkintown, PA: SMart Center Publications. Autorskie opracowanie oparte na doświadczeniach klinicznych. Zawiera opis modeli terapii behawioralno-poznawczych i środowiskowych, które mogą być inspiracją przy projektowaniu działań dydaktycznych w szkołach wyższych.

2. Opracowania praktyczne i poradniki

- Johnson, M., Wintgens, A. (2016). *The Selective Mutism Resource Manual* (2nd ed.). London: Speechmark. Kompleksowy podręcznik dla nauczycieli i terapeutów, obejmujący strategie pracy z osobami z mutyzmem wybiórczym w różnych kontekstach edukacyjnych. Wysoka użyteczność praktyczna – można adaptować część metod do środowiska akademickiego.
- Porębska, A. (2022). *Dostępność w szkolnictwie wyższym: dobre praktyki i wyzwania wdrożeniowe*. Warszawa: Wydawnictwo UW. Polskie opracowanie poświęcone wdrażaniu zasad dostępności i uniwersalnego projektowania w szkolnictwie wyższym. Zawiera praktyczne wskazówki dotyczące organizacji wsparcia dydaktycznego oraz współpracy z pełnomocnikami ds. osób z niepełnosprawnościami.
- Nowacka, M., & Wójtowicz, P. (2019). *Włączająca dydaktyka akademicka. Strategie i narzędzia wspierające różnorodność studentów*. Kraków: Wydawnictwo UJ. Publikacja prezentująca zasady dydaktyki inkluzyjnej, z licznymi przykładami dobrych praktyk w pracy z osobami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, w tym z zaburzeniami lękowymi.
- Góral, A. (2020). *Student z trudnościami komunikacyjnymi w przestrzeni uczelni*. W: E. Domagała-Zyśk (red.), *Edukacja włączająca w szkolnictwie wyższym* (s. 145–162). Lublin: KUL. Rozdział omawia uwarunkowania psychologiczne i społeczne trudności w komunikacji wśród studentów oraz metody pracy dydaktycznej sprzyjające ich uczestnictwu w procesie akademickim.

3. Źródła instytucjonalne i materiały online

- Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami (ONZ, 2006). Międzynarodowy dokument normatywny nakładający na instytucje publiczne obowiązek zapewniania dostępności i równości szans w edukacji. Wskazuje, że dostosowania dydaktyczne są elementem prawa do edukacji, a nie działaniem fakultatywnym.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U.2024.1081). Polska ustawa wprowadzająca obowiązek systemowego wdrażania zasad dostępności w uczelniach wyższych. Stanowi podstawę formalną do opracowywania indywidualnych planów dostosowań dydaktycznych (IPD).

IV. Czego unikać w pracy dydaktycznej ze studentami z mutyzmem wybiórczym

Skuteczna dydaktyka akademicka w przypadku studentów z mutyzmem wybiórczym wymaga nie tylko wdrażania odpowiednich form wsparcia, lecz także świadomego unikania zachowań i strategii dydaktycznych, które mogą nasilać objawy lękowe. Poniżej omówiono najczęściej spotykane błędy pedagogiczne wraz z ich merytorycznym uzasadnieniem.

1. Zmuszanie do mówienia

Wszelkie próby wymuszania wypowiedzi ustnej – nawet w formie pozornie życzliwego zachęcania („powiedz chociaż jedno słowo”, „spróbuj odpowiedzieć”) – mogą wywołać silną reakcję lękową, prowadząc do fizjologicznej blokady mowy (Shipon-Blum, 2020). Mutyzm wybiórczy nie jest wynikiem braku chęci współpracy, lecz zaburzeniem lękowym o podłożu neurobiologicznym, w którym presja werbalna aktywuje reakcję „zamrożenia” (freeze response) (Steinhausen & Juzi, 1996). Działania o charakterze presyjnym prowadzą do utrwalenia mechanizmu unikania, obniżenia zaufania do prowadzącego i pogorszenia funkcjonowania społecznego studenta.

Z punktu widzenia dydaktyki inkluzyjnej, wymuszanie komunikacji ustnej stanowi naruszenie zasady dostosowania metod nauczania do możliwości funkcjonalnych studenta (Porębska, 2022).

2. Komentowanie milczenia lub zachowania przy innych osobach

Publiczne odniesienia do milczenia studenta niezależnie od tonu – mają charakter ekspozycji społecznej i pogłębiają lęk. Osoba z mutyzmem wybiórczym interpretuje takie sytuacje jako formę upokorzenia lub ujawnienia słabości przed grupą (Johnson & Wintgens, 2016). Z perspektywy psychologii komunikacji są to zachowania dewalidujące, które naruszają poczucie bezpieczeństwa interpersonalnego i mogą prowadzić do całkowitego wycofania z aktywności akademickiej. Neutralność i dyskrecja komunikacyjna są kluczowe – informacje o trudnościach powinny być przekazywane indywidualnie, w formie pisemnej lub w obecności Pełnomocnika ds. Osób z Niepełnosprawnościami.

3. Zaskakiwanie pytaniami lub wywoływanie do odpowiedzi

Nieoczekiwane wywołanie do odpowiedzi stanowi dla osoby z mutyzmem wybiórczym silny czynnik stresogenny, aktywujący mechanizm reakcji lękowej podobny do sytuacji ekspozycji publicznej. Brak możliwości wcześniejszego przygotowania się lub przewidzenia sytuacji komunikacyjnej często skutkuje „zablokowaniem mowy” oraz silnymi objawami fizjologicznymi (np. napięciem mięśni, tachykardią) (Krysanski, 2003). W praktyce dydaktycznej zaleca się uprzedzanie studenta o planowanych formach aktywności słownej, umożliwienie przygotowania wypowiedzi pisemnej lub – w przypadku konieczności interakcji – ustalenie sygnałów alternatywnych (np. pisemnego zgłoszenia chęci wypowiedzi). Unikanie elementu zaskoczenia stanowi podstawową zasadę pracy z osobami z zaburzeniami lękowymi w środowisku edukacyjnym (Cline & Baldwin, 2004).

4. Ocenianie aktywności ustnej bez zapewnienia alternatywy

Ocenianie aktywności dydaktycznej wyłącznie na podstawie wypowiedzi ustnych jest nieadekwatne wobec możliwości funkcjonalnych studentów z mutyzmem wybiórczym i prowadzi do nierównego traktowania w procesie weryfikacji efektów kształcenia (*Porębska, 2022*). W świetle zasad dostępności akademickiej, każdy student powinien mieć możliwość realizacji wymogów kursu w sposób odpowiadający jego indywidualnym predyspozycjom komunikacyjnym, przy zachowaniu równoważności merytorycznej oceny. Brak alternatywnych form aktywności (np. wypowiedzi pisemnych, prezentacji nagranych, zadań projektowych) może prowadzić do systemowej dyskryminacji studentów z zaburzeniami lękowymi, a także do błędnej oceny ich rzeczywistej wiedzy i kompetencji. W związku z tym, kryteria oceniania powinny koncentrować się na treści merytorycznej, a nie na formie komunikacji (*Johnson, Wintgens, 2016*).

5. Publiczne rozmowy o diagnozie lub stanie zdrowia

Diagnoza mutyzmu wybiórczego, podobnie jak wszelkie informacje o stanie zdrowia psychicznego, stanowi dane wrażliwe chronione przepisami prawa (*RODO, 2016; Ustawa o zapewnianiu dostępności, 2019*). Omawianie diagnozy w obecności innych studentów, nawet w kontekście pozytywnym („nasz student ma mutyzm wybiórczy, bądźmy wyrozumiali”), jest nieetyczne i może skutkować stygmatyzacją. Z perspektywy dydaktyki akademickiej prowadzący nie powinien odnosić się publicznie do przyczyn zachowania studenta ani do jego indywidualnych ustaleń dotyczących dostosowań dydaktycznych. Wszelkie kwestie zdrowotne należy omawiać wyłącznie w sposób poufny i w uzgodnieniu z Pełnomocnikiem ds. Osób z Niepełnosprawnościami lub psychologiem uczelnianym (*Porębska, 2022*).

Unikanie powyższych zachowań nie jest przejawem nadmiernej ostrożności dydaktycznej, lecz elementem profesjonalnej postawy akademickiej, opartej na zasadach etyki, dostępności i poszanowania różnorodności. W literaturze podkreśla się, że negatywne interakcje komunikacyjne w kontekście akademickim mogą utrzymywać objawy mutyzmu wybiórczego, natomiast neutralne, przewidywalne i respektujące postawy prowadzących wspierają proces adaptacji i stopniowego obniżania lęku (*Shipon-Blum, 2020; Johnson, Wintgens, 2016*).

V. Współpraca z Uczelnią i studentem

Efektywne wspieranie studentów z mutyzmem wybiórczym wymaga współdziałania trzech podmiotów: prowadzącego zajęcia, studenta oraz struktur instytucjonalnych uczelni, w szczególności Pełnomocnika ds. Osób z Niepełnosprawnościami. Skuteczność działań dydaktycznych zależy nie tylko od indywidualnych kompetencji pedagoga, ale przede wszystkim od spójności i transparentności procedur obowiązujących w całej instytucji.

1. Współpraca z Pełnomocnikiem ds. Osób z Niepełnosprawnościami

Pełnomocnik ds. Osób z Niepełnosprawnościami stanowi podstawowy punkt kontaktu w zakresie dostosowań edukacyjnych dla studentów z zaburzeniami lękowymi, w tym mutyzmem wybiórczym. Do jego zadań należy m.in. analiza dokumentacji medycznej, opracowanie rekomendacji dydaktycznych, a także pośrednictwo w komunikacji między studentem a kadrami akademicką (*Porębska, 2022*).

Wykładowca powinien zgłaszać potrzebę konsultacji z Pełnomocnikiem zawsze wtedy, gdy:

- istnieje konieczność potwierdzenia zasadności określonych dostosowań,
- pojawia się wątpliwość dotycząca formy zaliczenia lub egzaminu,

- zachodzi potrzeba uzgodnienia poufnego kanału komunikacji ze studentem.

Dzięki temu możliwe jest utrzymanie zgodności z obowiązującymi procedurami uczelni oraz z ustawą o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

2. Ustalanie indywidualnych form zaliczeń i komunikacji

Proces dydaktyczny powinien uwzględniać indywidualne możliwości komunikacyjne studenta, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi merytorycznej wymagań. Najbardziej efektywną praktyką jest wspólne (choć niekoniecznie bezpośrednie) wypracowanie rozwiązań – z udziałem studenta, prowadzącego i Pełnomocnika.

Dostosowania mogą obejmować m.in.:

- zastąpienie egzaminu ustnego egzaminem pisemnym lub projektowym,
- możliwość przedstawienia prezentacji w formie nagrania,
- komunikację organizacyjną za pośrednictwem poczty elektronicznej lub uczelnianej platformy - Teams.
- wydłużenie czasu pracy podczas kolokwium lub egzaminów.

Każde z powyższych rozwiązań powinno być traktowane nie jako „ulgę”, lecz jako równoważną alternatywę dydaktyczną, której celem jest zapewnienie rzetelności oceny przy poszanowaniu granic funkcjonalnych studenta (*Cline & Baldwin, 2004*).

3. Zachowanie poufności informacji

Poufność stanowi fundament etycznej współpracy akademickiej w kontekście zdrowia psychicznego studentów. Informacje dotyczące diagnozy, rodzaju dostosowań lub przebiegu terapii stanowią dane wrażliwe w rozumieniu art. 9 RODO (2016) i mogą być przetwarzane wyłącznie w zakresie niezbędnym do realizacji obowiązków dydaktycznych.

Zabronione jest:

- ujawnianie diagnozy lub przyczyn dostosowań innym studentom,
- publiczne komentowanie trudności komunikacyjnych,
- przekazywanie informacji osobom trzecim bez zgody studenta lub Pełnomocnika.

Dyskrecja i ochrona danych nie są jedynie wymogiem prawnym, ale także elementem budowania zaufania i poczucia bezpieczeństwa – warunków koniecznych do efektywnego uczenia się w środowisku akademickim (*Johnson, Wintgens, 2016*).

4. Współpraca w duchu odpowiedzialności instytucjonalnej

Uczelnia jako całość ponosi odpowiedzialność za tworzenie środowiska nauczania zgodnego z zasadami dostępności i równego traktowania (*Ustawa o zapewnianiu dostępności, 2019*). W tym kontekście rola wykładowcy wykracza poza indywidualną relację ze studentem – obejmuje także realizację misji UJW, której zadaniem jest zapewnienie wszystkim studentom równych szans uczestnictwa w procesie dydaktycznym.

Efektywna współpraca wymaga zatem:

- znajomości uczelnianych procedur wsparcia,
- gotowości do dialogu z Pełnomocnikiem i innymi specjalistami,
- otwartości na refleksję pedagogiczną i superwizję własnych praktyk dydaktycznych.

Dzięki temu możliwe jest tworzenie kultury akademickiej opartej na profesjonalizmie, empatii i poszanowaniu różnorodności, co stanowi jeden z filarów współczesnego uniwersytetu (*Porębska, 2022*).

VI. Podsumowanie i rekomendacje końcowe

Praca akademicka ze studentami z mutyzmem wybiórczym wymaga integracji wiedzy psychologicznej, kompetencji dydaktycznych oraz znajomości procedur instytucjonalnych dotyczących dostępności i wsparcia studentów ze szczególnymi potrzebami. Skuteczność w nauczaniu osób z tym zaburzeniem opiera się na zrozumieniu mechanizmów lękowych, które ograniczają komunikację werbalną w określonych sytuacjach społecznych, oraz na świadomości, że mutyzm wybiórczy nie wynika z braku wiedzy, niechęci do współpracy czy kompetencji intelektualnych, lecz jest formą reakcji lękowej wymagającą odpowiedniego dostosowania metod dydaktycznych.

Kadra akademicka powinna systematycznie rozwijać wiedzę na temat mutyzmu wybiórczego, zaburzeń lękowych oraz zasad dydaktyki inkluzyjnej. Projektowanie zajęć w duchu edukacji włączającej i stosowanie uniwersalnego projektowania dydaktyki przynosi korzyści nie tylko studentom z mutyzmem wybiórczym, lecz wszystkim uczestnikom procesu edukacyjnego, zwiększając komfort nauki i efektywność przyswajania wiedzy. Świadome stosowanie dostosowań dydaktycznych, opartych na rzetelnej diagnozie funkcjonalnej studenta i potwierdzonych przez Pełnomocnika ds. Osób z Niepełnosprawnościami, jest przejawem wysokiego etosu nauczania oraz realizacją misji uczelni jako instytucji zapewniającej równe szanse edukacyjne.

Każdy prowadzący zajęcia powinien znać diagnozę funkcjonalną studenta, zakres zatwierdzonych dostosowań oraz obowiązujące procedury uczelniane. Formy aktywności akademickiej i kryteria oceniania należy projektować tak, aby zachować równowagę merytoryczną, niezależnie od przyjętej formy komunikacji. Wszystkie działania dydaktyczne powinny respektować granice funkcjonalne i psychologiczne studenta, minimalizując ekspozycję lękową oraz potencjalny stres. Współpraca z instytucjami uczelni, w tym z Pełnomocnikiem ds. Osób z Niepełnosprawnościami, powinna być stała i systematyczna, zapewniając koordynację dostosowań i wsparcia.

Ponadto kadra akademicka powinna dbać o przewidywalność i transparentność procesu dydaktycznego oraz zachowywać dyskrecję w odniesieniu do informacji wrażliwych dotyczących stanu zdrowia studenta. Tworzenie takiej kultury akademickiej, opartej na profesjonalizmie, empatii i poszanowaniu różnorodności, jest fundamentem środowiska edukacyjnego sprzyjającego pełnemu uczestnictwu studentów z mutyzmem wybiórczym w procesie kształcenia oraz realizacji standardów dostępności i równości szans w szkolnictwie wyższym.

Opracowanie: dr Renata Socha
Akademicka Poradnia Psychologiczna

Bibliografia

1. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, DC: Author.
2. Cline, T., Baldwin, S. (2004). *Selective Mutism in Children: Multidisciplinary Perspectives*. London: Whurr Publishers.
3. Johnson, M., Wintgens, A. (2016). *The Selective Mutism Resource Manual* (2nd ed.). London: Speechmark.
4. Kryszewski, V. (2003). A practical guide to selective mutism. *Child and Adolescent Mental Health*, 8(4), 190–197.
5. Porębska, A. (2022). *Dostępność w szkolnictwie wyższym: dobre praktyki i wyzwania wdrożeniowe*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
6. Shipon-Blum, E. (2020). *Selective Mutism: Understanding and Treating a Complex Anxiety Disorder*. Jenkintown, PA: SMarT Center Publications.
7. Steinhausen, H.-C., Juzi, C. (1996). Elective mutism: An analysis of 100 cases. *Journal of the American Academy of Child Adolescent Psychiatry*, 35(5), 606–614.
8. World Health Organization. (2022). *International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11): 6B06 Selective Mutism*. Geneva: WHO.
9. Zgromadzenie Ogólne ONZ. (2006). *Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami*.
10. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. (RODO).
11. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019 poz. 1696, z późn.zmianami).

Działania realizowane w ramach projektu realizowany w ramach działania 01.05 „Umiejętności w szkolnictwie wyższym” programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027, współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus.